

М. П. Фроляккандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

РЕЦЕПЦІЯ ТА ЗАСОБИ СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ ЯВИЩ ЯПОНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ ТЕЛЕДИСКУРСІ: НА МАТЕРІАЛІ ФІЛЬМУ “LES GRANDS DUELS DU SPORT. SUMO”

Статтю присвячено розгляду проблеми міжкультурного трансферу інформації в умовах відмінностей у когнітивному досвіді учасників комунікативного акту. Зроблено спробу з'ясувати особливості рецепції та засоби стереотипізації явищ японської культури у текстах французького документального теледискурсу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, стереотипізація реальності, теледискурс, французька мова.

Постановка проблеми. Окреслюючи поняття «міжкультурна комунікація», вчені наголошують на такій важливій його складовій частині, як відмінності у системі знань, у комунікативній компетенції та когнітивному досвіді учасників міжкультурного трансферу інформації, що може стати причиною комунікативної невдачі [1, с. 5, 83]. Разом із тим саме незвичні явища, відмінне сприйняття реалій навколишнього світу, різниці у світоглядних поняттях, насамперед, привертають увагу представників лінгвокультурної групи, яка визначає себе як «іншу» щодо незвичної, незнайомої, малозрозумілої культури чи її окремих елементів. Розуміння того, що національні культури ніколи повністю не відповідають одна одній, сприяє прагненню до засвоєння понять про нові предмети та явища, аналогій яких немає в рідній мові та культурі [2, с. 76]. Це засвоєння нового, як підкреслюють учені, відбувається шляхом стереотипізації, сприйняття дійсності в межах суспільних пізнавальних моделей, із використанням певних оцінних і описових схем, які містяться у природі кожної мови [3, с. 107]. У зв'язку з цим актуальними для сучасної лінгвістики залишаються питання про закономірності і специфіку сприйняття та категоризації незнайомих чи малознайомих явищ іншої культури через призму усталених стереотипів і схем питомої мови і культури, що становить важливу частину міжкультурної комунікації, зокрема у презентації чужої дійсності у теледискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підкреслюючи складний характер міжкультурної комунікації, яка відбувається не лише шляхом безпосереднього спілкування, але й через сприйняття художньої літератури, радіопередач, телевізійних програм тощо, С. Тер-Мінасова зауважила, що бачення і, головне, оцінка чужого світу через призму своєї культури вже виявляються конфліктом культур [4, с. 24]. Зіткнення різних світоглядних систем особливо увиразнюється, коли йдеться про сприйняття європейцями екзотичної для них реальності такої країни, як Японія, оскільки, як наголошують учені, через острівне розташування та тривалий період ізоляції від контактів із рештою світу, Японія розробила власну сітку культурних координат, окремі елементи-поняття якої видаються представникам інших етносів вкрай складними для розуміння [5, с. 38–39]. Тому освоєння понять та елементів традиційної японської культури через світобачення європейця не може не привертати увагу дослідника проблем міжкультурної комунікації. Незважаючи на значну наукову літературу з питання сприйняття «чужого» через призму «свого» (зокрема, праці О. Бєлової [6, с. 201–213], С. Толстої [7, с. 29–38], С. Тер-Мінасової [4, с. 24], Є. Бартмінського [3], Є. Березович [8, с. 63–76] та ін.), актуальним залишається питання про засоби і стратегії зображення «чужого» у документальному кіно, зокрема у французькому теледискурсі.

Мета статті. Метою роботи є з'ясування особливостей рецепції та засобів формування стереотипу одного з центральних явищ японської культури в текстах французького документального теледискурсу. Матеріалом дослідження слугували тексти французьких документальних фільмів, зокрема фільму "Les grands duels du sport. Sumo: Kirishima / Konishiki".

Виклад основного матеріалу. Фільм Д. Пересіні, який входить до серії фільмів "Les grands duels du sport", створених під керівництвом С. Лажета і М. Урбіні, присвячено ознайомленню французького телеглядача із сумо як з одним із центральних явищ японської культури. Автор сценарію і режисер фільму Д. Пересіні вводить до вербального плану фільму не тільки інтерв'ю з головними персонажами фільму – сумоїстами Кірішіма і Конішікі – та членами їхніх родин чи учнями, але й подає широкий історико-культурний коментар, звертається до думки французького соціолога, передає власні враження від побаченого і почутого у спілкуванні з представниками культури сумо.

Зображення світу сумо неможливе без ознайомлення французького глядача з потенційно невідомими або маловідомими для нього явищами. Вже з перших коментарів, у представленні головних персонажів фільму і далі в описі специфіки цього виду спорту автор тексту вводить назви екзотичних для європейця явищ і понять: *une heya*, *le grade d'Ozeki*, *tsuri-dashi*, *le dohyô*, *le banzuke*. Зауважимо, що ці поняття не знаходять достатнього висвітлення в енциклопедичному словнику "Larousse", значно більше можна знайти в електронній енциклопедії "Wikipédia". Зважаючи на це, автор вводить до контексту названих лексем лаконічні, але достатні для розуміння їх значення пояснення: *Kazuhiro Kirishima dirige aujourd'hui une heya, une confrérie de lutteurs de sumô; Il a atteint le grade d'Ozeki, littéralement "grand champion", tout en figurant parmi les plus légers des lutteurs; Une de ses prises préférées c'est tsuri-dashi, hisser et porter; Le cercle sacré, le dohyô, de 4,55 mètres de diamètre, sans cesse purifié par le sel, est surmonté d'un toit qui rappelle celui d'un sanctuaire; Les membres donateurs reçoivent tous les deux mois le tableau de classement, le banzuke.*

Часом такі пояснення виступають засобом екзотизації, коли у тексті з'являються японські відповідники до неспеціальних слів, назв загальновідомих понять, напр.: *Les guerriers ont*

théorisé, ils ont assis en quelque sorte la pratique des arts martiaux dans une voie, un dô. До лексеми *une voie* автор додає пояснення *un dô*, де *dô* японською означає "шлях", тобто те ж, що й французькою *une voie*.

Значення японських слів, вкраплених до монологу персонажів фільму пояснюється також шляхом наведення французьких відповідників, напр.: *Je ne comprenais rien à ce qu'on disait autour de moi, surtout l'arbitre quand il criait "nokotta", "allez, du nerf!"*.

Автори фільму орієнтуються також на підготовлену аудиторію, звертаючись до ерудиції глядача. Непідготовлений же глядач із самої конструкції повідомлення зрозуміє, яке місце в японській культурі займає сумо, назва якого стає в один ряд із назвами таких центральних її феноменів, як *les geishas*, *les maisons de thé*, *le kabuki*: *A l'époque d'Edo c'était une des distractions possibles que l'on pouvait suivre à Tokyo. Il y avait les geishas, il y avait, il y avait le kabuki, il y avait le sumô.*

Без пояснення залишається також термін *shintôisme*. З контексту зрозуміло, що йдеться про релігію, однак не зазначено специфіки цієї релігії.

Автори фільму будують для свого глядача стереотип сумо, який складається з таких основних ознак:

- сумо у фільмі характеризується як мистецтво (*Le sumô est un art populaire*);
 - сумо – це окремий світ, навіть для Японії;
 - сумо не має специфічної філософії;
 - це спорт професійний;
 - це суворо ієрархізована спільнота;
 - на противагу бойовим мистецтвам, якими займалася аристократія, сумо – це спорт простих людей;
 - тут важливий інстинкт, витривалість і хоробрість;
 - характерною ознакою рикісі є велика вага та сила;
 - це одна з розваг, нарівні з чайними будинками, гейшами та театром кабукі;
 - представники сумо уособлюють, з одного боку, Японію, а з іншого – вони не привертають до себе уваги в повсякденному житті;
 - стоять поза кастами (*monde des hors castes*).
- Для авторів фільму останні дві названих риси сприймаються як такі, що суперечать одна одній, не містяться у понятійній системі європейця: *Donc il y a cette contradiction, peut-être un peu étrange, qu'à la fois ils sont le symbole de la société*

japonaise et en même temps on ne les voit pas.

Автори порівнюють місце сумо в японській культурі з імператором, який незримо перебуває в центрі культури: *Mais, peut-être comme l'Empereur. A la fois l'Empereur est au centre de la culture japonaise mais on ne le voit pas.*

З метою пояснення цієї дивної суперечності (у тексті буквально «можливо, дещо дивної») автори використовують цікаву метафору, неприйнятну європейському баченню: «Те, що знаходиться в серці, – порожнє, те, що знаходиться в серці, не виявляється назовні»: *“Ce qui est au cœur est vide, ce qui est au cœur n'apparaît pas.”*

Сумо характеризується як окремий світ, навіть для Японії: *Le sumô est un monde à part, même à l'intérieur du Japon.* Ця характеристика базується на сприйнятті сумо самими його представниками: *Au début mes parents n'étaient pas favorables à ce que je rentre dans le monde du sumô.*

Заради розуміння специфіки світу сумо автори порівнюють його зі зрозумілим для європейця явищем – військовим табором (camp militaire) і з феодалною ієрархією (*une hiérarchie quasi féodale*): *On entre dans une heya entre 15 et 22 ans. En acceptant une discipline de camp militaire, au bas d'une hiérarchie quasi féodale.* З метою вираження способу життя в хей автори вживають метафору *un monde infernal* (пекельний світ).

Автори вважають за необхідне вказати на особливості світу сумо, де панує сувора ієрархія і нижчі за званням не мають права звертатися до вищих за званням, окрім тих випадків, коли останні звертаються до них: *Dans ce monde du sumô on ne parle pas à quelqu'un de supérieur sauf s'il vous appelle. On ne peut pas leur rendre visite, et encore moins s'il s'agit d'un ôzeki ou d'un yokozuna.*

Така оцінка світу сумо підкреслюється введенням до фільму висловлювань сумоїстів, які передають свої враження від цього світу на певному етапі свого розвитку як рікісі за допомогою емоційно-оцінної лексики: *Ca a été terrible. Il ma entraîné durement, chaque jour, pendant tout un mois. J'étais à bout de forces tellement c'était pénible. Tous les jours il m'a couvert de terre, je n'en pouvais plus.*

У тексті фільму схематично відображено структуру світу сумо. З метою акцентуації уваги глядача кожна частина інформації вводиться лексичним повтором, напр., *chacune, chaque*: *Chacune [des heyas] s'appuie sur des comités de soutien. Chaque heya dispose également d'un réseau de sergents recruteurs,*

composé généralement d'anciens sumotoris et de supporteurs.

Як ми вже зазначали, автори фільму намагаються показати, що сумо не базується на якійсь певній філософії, однак у тексті неодноразово знаходимо вказівку на те, що сумо – це не просто вид спорту, а невід'ємна складова частина традиційної культури, ідеологія якої, зокрема, спирається на синтоїзм: *Codifié sous sa forme actuelle à la fin du 18ème siècle, le sumô, à l'origine divertissement de la cour, s'est inspiré des rites de la religion impériale, le shintoïsme.* Додатковим свідченням цього є функціонування терміна *prêtre shinto* на позначення арбітра поєдинку: *L'arbitre des combats et maître des cérémonies a d'ailleurs rang de prêtre shinto.*

Зв'язок сумо з традиційною культурою виявляється також у таких нібито незначних для європейця елементах, як форма рейтингового списку, що, за свідченням авторів, є справжнім шедевром каліграфії, хоч його укладають кожні два місяці: *Les membres donateurs reçoivent tous les deux mois le tableau de classement, le banzuke, véritable chef-d'œuvre de calligraphie.*

Автори неодноразово підкреслюють, що в ритуалах сумо не варто вбачати релігійної конотації: *on aurait tort de voir dans ce respect de l'étiquette une connotation religieuse.* Однак це твердження викликає певні сумніви, зокрема, коли йдеться про постійне очищення дохйо сіллю, а також про ритуал кидання пригоршні солі на дохйо спортсменами перед боєм. Автори не згадують про те, що сумо супроводжується багатьма іншими ритуалами та формулами поведінки, наприклад, обов'язкове полоскання рота перед боєм водою, яку підносить рікісі, але не той, що програв у попередньому поєдинку.

Разом із тим у вербальному тексті фільму арена, дохйо, названа священною, а дашок порівнюють зі святилищем: *Le cercle sacré, le dohyô, de 4,55 mètres de diamètre, sans cesse purifié par le sel, est surmonté d'un toit qui rappelle celui d'un sanctuaire.*

Автори намагаються знайти підтвердження у відсутності релігійної основи в сумо, вказуючи на те, що це оплачуваний вид спорту, який тримається на спонсорському фінансуванні: *Et qu'on ne s'y trompe pas : quand le vainqueur d'un combat fait ce signe, il ne remercie pas un dieu quelconque mais le sponsor qui a versé l'argent que contient l'enveloppe.*

Глядачеві представлено просте пояснення правил сумо (за словами авторів, простіше

не буває) та специфіки основних його стилів: *Le principe du sumô est on ne peut plus simple. Il consiste à expulser l'adversaire du cercle, ou à le renverser. Les coups de poing et de pied sont interdits.*

З метою глибшого розуміння сутності боротьби сумо використано зрозумілі європейцями поняття і метафори, зокрема, пов'язані з античною культурою: *Celui des techniciens dont le sumô est basé essentiellement sur la prise de ceinture. L'un comme l'autre s'expriment dans une catharsis de muscles et de graisse.*

Підтверджуючи специфіку спорту сумо, де вага виявляється важливою складовою частиною, – адже саме завдяки значній масі тіла та силі м'язів спортсмен може перемогти, – автори заразом частково руйнують цей стереотип сумоїста. Вони підводять глядача до розуміння, що, оскільки у традиційному японському сумо не існує поділу на вагові категорії, перевага супротивника у вазі не обов'язково принесе рікісі перемогу.

З іншого боку, серед досягнень одного зі спортсменів підкреслюється, насамперед, вага, якої він досягнув, а не його ранг: *Il a atteint lui aussi le rang d'Ozeki. Il a aussi et surtout atteint un poids de près de 300 kilos!*, – що забезпечується, з одного боку, інтонаційно, а з іншого боку, введенням підсилення за допомогою лексем *aussi et surtout* («також і особливо»):

Висновки і пропозиції. Таким чином, формуючи стереотипізоване уявлення про сумо, автори фільму роблять спробу встановити та пояснити основні риси, притаманні цьому явищу, до яких вони зараховують приналежність сумо до мистецтва; відокремленість світу сумо від суспільства (світ у світі); традиційність, але відсутність специфічної філософії чи релігійності; ієрархічність та сувору дисципліну; професійний характер спорту та його походження від спорту людей неаристократичного походження; важливість інстинкту, витривалості і хоробрості; велика вага та сила спортсменів; позакастовість. Глядачеві запропоновано розуміння мистецтва сумо як одного з центральних культурних явищ, нарівні з чайними будинками, гейшами та театром кабукі.

Добір засобів стереотипізації та вербально-го вираження понять, пов'язаних із сумо, з одного боку, покликаний наблизити їх до глядача шляхом використання зрозумілих для європейця мовних засобів, зокрема метафор, а з іншого – спрямований на підкреслення екзотичності і

незвичайності цього явища іншої культури. Цьому сприяють численні вкраплення лексем японської мови, згадувань про питомі для японської культури поняття.

Автори намагаються побудувати вербальний план фільму так, щоб його зміст був доступний читачеві, що має мінімальні знання про культуру Японії, але орієнтуються також на підготовленого глядача.

Матеріали цього та інших фільмів серії “Les grands duels du sport”, які присвячено зображенню розвитку традиційних та нових видів спорту поза межами європейської, зокрема французької культури, дають яскраві приклади закономірностей та специфіки міжкультурного трансферу інформації в умовах відмінностей у когнітивному досвіді учасників комунікативного акту, показують особливості сприйняття та категоризації екзотичних для європейця явищ духовної та матеріальної культури і потребують подальшого вивчення.

Список використаної літератури:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – Київ, 2007. – 205 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – Москва, 1990. – 246 с.
3. Bartmiński J. Stereotypy mieszkają w języku. *Studia etnolingwistyczne* / J. Bartmiński. – Lublin, 2006. – 232 s.
4. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – Москва, 2000. – 624 с.
5. Сав'як Н. Характеристика ключових концептів японської культури в контексті аналізу комунікативної ситуації (КС) «спілкування закоханих» / Н. Сав'як // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – Вип. 18. – 2012. – С. 38–41.
6. Белова О.В. Принципы описания и адаптации «чужой» культуры языковыми средствами «своей» традиции / О.В. Белова // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. – Т. 20. – Lublin, 2008. – S. 201–213.
7. Толстая С.М. Слав. *svoję: семантика и аксиология / С.М. Толстая // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. – Т. 20. – Lublin, 2008. – S. 29–38.
8. Березович Е.Л. Этнические стереотипы и проблема лингвокультурных связей / Е.Л. Березович // *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury*. – Т. 20. – Lublin, 2008. – S. 63–76.

Фроляк М. П. Рецепция и средства стереотипизации явлений японской культуры во французском документальном теледискурсе: на материале фильма “Les grands duels du sport Sumo”

Статья посвящена рассмотрению проблемы межкультурного трансфера информации в условиях несоответствия когнитивного опыта участников коммуникативного акта. Предпринята попытка определения особенностей рецепции и средств стереотипизации явлений японской культуры в текстах французского документального теледискурса.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, стереотипизация реальности, теледискурс, французский язык.

Froliak M. Reception and the means of stereotyping the phenomena of Japanese culture in the French documentary film discourse: on the material of the film “Les grands duels du sport Sumo”

The article is devoted to the consideration of the problem of intercultural information transfer in the context of the discrepancy between the cognitive experiences of participants in a communicative act. An attempt has been made to determine the reception features and means of stereotyping the phenomena of Japanese culture in the texts of the French documentary television discourse.

Key words: intercultural communication, stereotyping of reality, film discourse, French language.